

STROSSMAYER NA MRTVAŠKEM ODRU

DR. E. LAMPE:

JOSIP JURAJ STROSSMAYER.

OB GROBU NAJVEČJEGA JUGOSLOVANA.

Umrlo je mož, katerega ime pomeni preporod jugoslovanskih narodov. Umrlo je telo, a duh živi in dela njegova. V kripti prekrasne katedrale čakajo vstajenja njegovi zemski ostanki, a duh njegov živi med nami, vedno mlad in vedno delaven. Dokler se bo glasila slovanska beseda na zemlji, bo slavila veliko ime, ki nam pomenja krasen program za našo sedanjo in bodočo kulturo.

Strossmayer je umrl! Ves svet pozna to ime, in po tem imenu so kulturne težnje Južnih Slovanov postale del velikega svetovnega kulturnega razvoja, ki se vrši na enem najvažnejših delov sveta za bodoči napredek človeštva.

Strossmayer je deloval na meji dveh svetov. On je spajal zapadno kulturo z Orientom, ki živi v sponah starodavnih tradicij bizantinstva in islama. Zato je že na vatikanskem cerkvenem zboru zbujal po-

sebno pozornost ta ognjeviti sin onega naroda, ki je skozi toliko vekov bil predstraža krščanske misli proti azijskim navalom. „Škof od turške meje“ so mu rekli koncilski očetje, in s tem so izrekli pravi pomen njegove izredne, epohalne delavnosti, ki se je v marsičem razlikovala od drugih, ker je bil svet, v katerem je živel, tako poseben in poln tolikih kontrastov, kakor ga pač ni našlo mnogo katoliških škofov za svojo delavnost. Njegov vsestranski, bistri in nagli talent si je z ženialno odločnostjo sam začrtal pot, po kateri je hodil skozi dolgo dobo let, kakršna je prisojena le malokateremu zemljanu.

Kakor velikanski spomenik stoji njegovo ime v zgodovini teh dežel, v katerih se Vzhod in Zapad borita za nadvlado idej, narodov in kultur. Zato pa to ime ni le narodno, ni le pokrajinsko, ampak je svetovnozgodovinsko in se dviga visoko nad vsa druga imena, ki ga obkrožujejo v dolgem razvoju treh četrti stoletja. Kakor stopajo majestetične zgradbe pred oči v vsej svoji

veličastnosti samo, če jih ogledujemo iz primerne daljave, tako moramo tudi Strossmayerja ceniti s takega visokega, nad malenkostne zavire vzvišenega stališča.

Tudi mi Slovenci visoko spoštujemo Strossmayerja kot heroja tiste narodne misli, ki živi v srcih nas vseh, ki se borimo za geslo velikega vladike: „Sve za vjeru i za domovinu!“ Tem višja nam je njegova častitljiva oseba, čim bolj smo še oddaljeni od izvršitve velikih ustanov, ki jih je on ustvaril in podaril svojemu narodu.

Slovenca v Zagrebu najbolj vleče srce h kulturnim zavodom, po katerih mi še hrepenimo, a ki jih je Hrvatom dala darežljiva roka velikega biskupa. Tem ljubši nam je on sam, ker je vse to namenil tudi Slovencem, ker je nas smatral ravno tako kot svoje rojake kakor svoj ljubljani narod, med katerim je živel.

Strossmayer je umrl!

Zdi se nam, da je ugasnila zvezda vodnica, ki je dajala smer dosedanjemu kulturnemu razvoju hrvaškemu. Zdi se nam, da je končana ena doba in da se začenja nova z novimi težnjami in vzori. Zdi se nam, da smo ob harmoničnih akordih pogrebni zvonov slišali že nove zvoke, ki napovedujejo nove borbe, mlade smeri in težnje... Na tisoče peres se je zgibalo ob njegovi smrti, in vsakdo je hotel v kratkih potezih očrtati to velikansko postavo, ki napolnjuje skoro celo stoletje naše zgodovine. Zaman! Ko smo čitali razne spise, smo se spomnili besed Schillerjevih:

— Wenn Könige baun,
haben die Kärner zu tun.

Nihče ni njegovega dela ocenil tako, kakor on sam. Nihče ni vodilnih misli njegovega sijajnega delovanja izrazil tako lepo, tako jedrnato in hkrati tako razločno, kakor veliki biskup, ko je govoril svojemu narodu neminljive besede, vredne, da se vklešejo v kamen in vlijejo v bron ter postavijo nad njegov grob kot najkrasnejši mavzolej, ki si ga je kdaj postavil smitni človek:

„Svećenik sam i vladika“ — pravi Strossmayer — „pak sam zašto i nešto doprineo,

da se u narodu našem stvori i utemelji akademija znanosti i umjetnosti i sveučilište, da narodu svom dokažem, da medju svetom vjerom i medju znanosti i umjetnosti nema nikakvih na svijetu opreka. Pak ako opreke kadšto i budu, nije ih narav stvari porodila, nego strast, slabost i zanešenost ljudska. Obje su, vjera i znanost, božji porod, te na medjusobnu ljubav, slogu i potporu bićem i izvorom svojim upućene. Bog je, vjerujte mi, u onaj isti čas, kad je svetom svojom moći prvu iskru misli iz uma čovječjega, kad je prvo čuvstvo iz srca čovječjega, kad je prvu riječ iz usta čovječjih izhitio, i svetu vjeru i sveto zvanje porodio i baštinom cijeloga svijeta i svih vijekova učinio. Ne može čovječanstvo, ne može ni jedan narod bez jednoga i drugoga biti.

„Što se vjere tiče, vjerujte mi, kad bi moguće bilo, da Bog čovjeku i najmudrijemu i najuččenijemu sve življe oduzme, koje vjeri i predaji zahvaliti ima, ostao bi bez svake misli, zamuknuo bi i postao bi aes sonans i cymbalum tiniens. Bez prave opet znanosti svaka bi vjera izhlapila, izvrgla se i otaštala. Znanost ima divnu zadaću. Ona ima zadaću, da čim više u tajne ove vidljive naravi prodre i da odatle sile naravi na korist čovječanstva obrati; nu najveća joj je zadaća, da sve više i više prodre u onu divnu narav božju, koja se vjerom očituje, i da iz nje onu svjetlost i onaj oganj crpi, bez koga rod ljudski nikako biti ne može. Ovo znanost sto i sto puta potvrditi mora; zar je itko polag svega znanstvenoga naputka dokučio i raztumačio, u čem stoji moć oka čovječjega, po kojoj se u njem vas svijet ogleda i u duši čovječjoj odziva; ili je li znanost igda znala dovoljno protumačiti otajstvo riječi čovječje, kojim se nekim barem načinom potvara otajstvo upućenja božjega i kojim čovjek dušu i srce svoje i dušu i srce bližnjega svoga prelijeva i zrak sili, da mu nosiocem najotajnijih misli i čuvstava bude? Vjerujte mi, sve, što se je na ovom svijetu do sada uzvišenoga učinilo, učinilo se je složnim radom svjete vjere i znanosti; a ljudi učeni, koji su znali umom i

srcem svojim jedno i drugo prigriliti, najslavniji su ljudi, a djela njihova vječite vriednosti i koristi.“

In kdo bi mogel trditi, da niso tudi Strossmayerjeva dela ravno zato vekovite vrednosti in koristi, ker je družil v njih ljubezen do vere in znanosti z navdušenjem za cerkev in narodnost?

Nadnaravni red kraljestva božjega je sezidan na naravnem temelju obkrožujočega nas svetovja. Zato med njima ni boja in nasprotja, ampak kar je nadnaravno, izpopolnjuje, krasi in posvečuje naravo. In človeški razum, ki razbira znanstvene resnice iz naravnega spoznanja, je ravno ona zmožnost, ki najde svojo najvišjo izpopolnitev v verskem spoznanju najvišjih vzorov, ki jih tvar in sila ne moreta obseči. Da, kar je ustvaril Strossmayer velikega, vse je proniklo iz tega kristalnočistega vira najvišje inteligence in moralne sile.

Strossmayerjevo ime drhti še vedno na naših ustnicah. Njegovo življenje je razgrnjeno pred nami kakor krasna ravan, polna cvetja in sladkega sadja. Pridne bučelice letajo po tej ravani in srkajo medeno slast iz zlatih čašic, ki so vzklike iz njegove setve.

Ko je postal škof v prvi moški dobi, si je že stavil vzvišeno nalogo za celo življenje. Videl je jugoslovanske narode potlačene, zaničevane in zapuščene. In tedaj je sklenil, da jih združi, da dvigne njihovo zavest in zasadi med njimi kali nove omike, ki naj jim sveti kot mogočna luč na potih njihove bodočnosti.

Strossmayer je bil zapadno vzgojen, jako k humanizmu nagnjen talent. Vedri in živahni njegov duh je bil silno vzprejemljiv za vse, kar je lepega, bleščečega in sijajnega. Sklenil je, da ustvari tudi v svoji domovini ob meji islamskemu Orientu veliko kulturno središče po najboljših vzorih omikanih narodov. Ideji, katerima naj služijo njegove ustanove, je izrazil v geslu „Sve za vjeru i za domovinu!“ Katolicizem in slovanstvo sta mu bila zvezdi vodnici. Upal je tudi, da pripelje po tej poti razkolne brate nazaj k edinosti svete vere.

Bolgare, Srbe, Hrvate in Slovence je smatral vse kot en narod. Zato pa je svojim težnjam nadel skupno ime, s katerim je hotel vse združiti —: Nastopil je kot Jugoslovan. Iz vseh teh razkosanih delov je hotel ustvariti narod, ki bi bil mogočen po svoji enotnosti in omiki, ki bi stopil kot enakovreden v vrsto velikih kulturnih narodov evropskih ter bi širil moč svoje prosvete daleč čez Jug in Vzhod. Strossmayer je bil tako globoko prepričan, da imajo ravno Jugoslovani najvažnejšo vlogo v bodočnosti kot posredovavci med Orientom in Okcidentom, da je vse svoje življenje postavil v službo tej ideji.

Hotel je ustvariti močno krščansko jugoslovansko kulturo. Da vzbudi duhove k znanstvenemu delu, je ustanovil „Jugoslovansko akademijo znanosti i umjetnosti“. To je bila drzna misel, spočeta okoli l. 1860., ko ni bilo na Hrvaškem niti dovolj navadnih šolskih knjig, ko so imeli Slovenci samo Bleiweisove „Novice“ in ko je Bolgar Miladinov hodil prosjačit po biskupskih dvorih, da bi mogel izdati prvo knjigo bolgarskih narodnih pesmi. A Strossmayer je stremil le za visokimi smotri. Navdušen je bil za velike slavne evropske akademije, ki so ustvarjale neumrljiva dela, in katerih pisatelji so zasloveli po vsem omikanem svetu. „Sursum corda!“ je klical Strossmayer malodušnim rojakom. Okrog periodičnega lista „Književnik“ se je združila krepka četa. Strossmayer ji je bil duša; kupoval je knjige, podpiral pisatelje, bodril in v nemal sotrudnike. Treba je bilo pridobiti dunajsko vlado, ki se je spotikala nad jugoslovanskim imenom. A djakovski škof je premagal vse ovire. Dne 4. marca 1865. je kralj potrdil pravila akademije, ki jih je bil sestavil Šafařík. Radostnega lica in veselega srca je Strossmayer otvoril akademijo 28. julija l. 1867. s svečanim govorom, držeč v roki sv. Razpelo, dar Pija IX. Končal je z ognjevitim vzklikom: „Ja po dobroti Vašoj prvi pokrovitelj akademije želim, da ovo Propelo na vek u sredini njenoj ostane i akademikom dopominje, da vjera svjetlom svojim svakamo

dopire, kamo god se um čovječji radom i poletom svojim zanaša.“

Plemenito seme je rodilo krepko drevo: Akademijo majhnega in preziranega jugoslovanskega naroda so sprejele druge učene družbe v svoj krog kot enakopravno sestro, pariška in peterburška sta že praznovali njeno desetletnico. Danes ima njena knjižnica do 30.000 zvezkov in je „in Slavicis“ najbogatija na slovanskem jugu. Njen najdragocenejši zaklad je zbirka rokopisov s 1100 kodeksi in čez 30.000 izvornimi listinami.

A kaj je akademija brez vseučilišča? Zato je pa Strossmayer položil temelj tudi temu najvišjemu učilišču. Bolj nego njegov velikodušni dar je vplival sijajni govor, ki je navdušil hrvaški sabor in so ga v tisočih izvodih razširili po hrvaški zemlji. Ves Zagreb je plamtel navdušenja, ko je došel Strossmayer l. 1874. k otvoritvi vseučilišča. Največja svetovna vseučilišča so ustanovljena od papežev. Časi so se sedaj izpremenili, a tudi prvo jugoslovansko vseučilišče bo na veke pričalo, da je njegov pravi ustavnik velikodušen cerkveni vladika, ki je z burno silo svoje gorečnosti zanetil v svoji domovini plamen znanosti in duševnega napredka.

A znanost je mrzla brez svoje lepe in čarobne sestre — umetnosti. Tudi zanjo je gorel Strossmayer in ustanovil svojemu narodu dragoceno galerijo slik. Ta vseobsežni velem je sam zbiral umotvore vseh umetniških šol, da bi tako Hrvatom ustvaril zbirko, ki bi služila zlasti učeči se mladini.

* * *

Kdor čita Strossmayerjeve životopise, kakor jih je že na stotine zagledalo beli dan, ga najbolj izmed vsega bodejo v oči ogromne številke darov, ki jih je dal v splošno koristne smotre svojemu narodu. Vsota je velika — čez polpeti milijon kron —, a večje so ideje, ki tiče v nji. Denar je mnogo, več so misli. S svojo duhovito ljubeznijo je spočel Strossmayer dalekosežne načrte za kulturna pota svojemu narodu. A šel je in sam izkopal ta pota s svojimi rokami. Načrti

pričajo o geniju in njegovem velikem srcu; darovi, ki jih je dal, so le drugotni dokazi te velikosti.

A kaj so to številke proti ideji: naroda ni, če nima znanstva in umetnosti! Z denarjem samim se ne bi bilo doseglo nič. Treba je bilo zbrati moči, jih voditi in vzgajati. „Lasno čete se domisliti“, govoril je veliki biskup l. 1884., „zašto sam u ovo naše doba o tom radio, da se sveučilište i akademija u sredini našoj čim prije osnuju i podignu. Ja sam sudio, da je to u današnjim okolnostima upravo najpreča nužda narodna, jer narod, koji svoja najviša učilišta ima, te dobro i spasonosno s njima upravlja: taj se narod intelektualno emancipira, a emancipacija i oslobodjenje to naravnim i neodoljivim načinom svaku drugu emancipaciju i svaku drugu samosvojnost prije ili poslije poroditi mora. Osim toga svaki narod ima svojih crnih i nesretnih, kao što ima sjajnih i povoljnih dana. U vrijeme, kada se narodu smrači, kada mu najsvijetija baština slobode i napretka u pogibelj pane, tad obično sve ovo, što je Bog u svijest i srce naroda stavio i zalogom vječitim svake slobode i sreće opredijelio, pribježište i utočište svoje u crkvi i u najvišim učenim zavodima svojim traži, pak ujedno i pobjedu svoju prije ili kasnije nalazi.“

Tako je spajal Strossmayer ženialne ideje svojega bogatega duha v lepo harmonijo. Znanost in umetnost, ožarjeni od svita kršćanske vere, je podaril svojemu narodu, da ga ta duševna sila dvigne in okrepi. „Mi smo, boreći se kroz vijekove protiv barbarstva za kršćansku izobraženost, vrlo oslabili i iznemogli“, pravi pri otvoritvi vseučilišča.¹⁾ „Uda tijela našega još i danas su rastrgana. Sveučilište upravo naše svetu zadaću ima, da narod složi i druži, da se ovo, što je nepravda i udes hudi od tijela našega otrgnuo, i opet majci našoj općoj priljubi. Sveučilište naše ima upravo biti ono sveto ognji-

¹⁾ Dr. T. Smičiklas: O petdesetgodišnjici biskupovanja Josipa Jurija Strossmayera. Spomen-Cvijeće. Zagreb 1900. XVI.

šte, na kom se srca bratska na ljubav, slogu i jedinstvo razgrijati imaju“.

Upal je, da združi vse Jugoslovane v kulturi in tudi v književnem jeziku. Mislil si je nas vse od Triglava do Balkana kot eno telo, katerega srce so njegovi prosvetni zavodi v kraljevem Zagrebu. Nadejal se je, da si bodo podali bratske roke Hrvatje in Srbi, Slovenci in Bolgari in da bo on blagoslovil njihovo edinstvo. Ko je izjavil Slovenec dr. Bleiweis, da smatrajo Slovenci hrvaško vseučilišče tudi za svoje, je zaklical: „Zlatne odista riječi, pune nade i utjehe. Kad sam te lijepe riječi čuo, mene je suza radosti polila. Budimo slovenskoj braći zahvalni i pokažimo im svakom prilikom, da je rana njihova naša bol, da je veselje njihovo naša radost!“

Seveda se te nade niso izpolnile. V prvi vrsti so bile tega krive politične razmere.

Ni naš namen, opisovati Strossmayerja kot politika in cerkvenega kneza. Te skromne vrstice ne morejo več vplesti lavora v bogati venec njegove slave; naj trepečejo ob njegovem grobu vsaj kot skromni listič vrbe žalujke!

Grobni kamen, ki je zakril telo Strossmayerjevo, je zgodivinski mejnik v povestvici Južnih Slovanov. Veliki djakovski vladika je bil zadnji Ilir. Doba mladostnega narodnega probujenja je po njem zvezana z novim časom socialnopolitičnih borb. Na temelju njegovih del je vzrasel nov rod, ki

misli in dela v raznih smereh modernega duševnega razvoja. Na mesto oduševljenega idealizma stopajo težnje konkretnjšega realizma. Ognjevití verski zanos, ki veje iz Strossmayerjevih lepozvočnih govorov, zamenjuje na eni strani kruti materializem, na drugi preišljena in preudarna apologija. Idealni polet duha spremlja vedno nujnejša borba za vsakdanji kruh. Mesto ljubezni do velike domovine stopa vedno bolj skrb za rodno grudo. Ideje, ki jih je začrtal Strossmayer v velikih potezah, čakajo podrobne trudapolne izvršitve. V vročih bojih se zde manj sijajne, a postajajo vedno trdnjše in močnejše.

Za vse veke pa veljajo Strossmayerjeve besede: „Narod, koji zna, što hoće, koji si nikada i uz nikakvu cijenu na svijetu ne da iz duše i svijesti izbiti onu idealnu svrhu, koja od samoga Boga dolazi, narod, koji zna u odlučni čas sve svoje sile u jedno skupiti i na podignuće viših svojih ciljeva uputiti, koji zna u takav čas općim oduševljenjem učiniti onu poslovice: ‚il svobodno živjeti, il slavno umrjeti‘, takav narod, sve ako mu je kroz vijekove boriti se, putiti i svaku žrtvu podnašati, prije ili poslije se spasi i slobode se svoje dovine!“

In tako gremo tudi mi za njim, za istimi ideali, ki jih je gojil on, a po raznih potih, ki nam jih kaže nova doba s svojimi mnogoličnimi potrebami. Časi se menjajo, duh pa ostane.

